

Pristup temelju kulture

(David Šporer, *Uvod u povijest knjige. Temelji pristupa*, Leykam international, Zagreb, 2015)

Među svim kulturnim artefaktima koje je proizvela ljudska civilizacija, knjiga je nesumnjivo najvažnija po svojem doseg u diseminaciji dviju najcjenjenijih javnih ljudskih praksi – znanosti i umjetnosti. Iako je kao artefakt i sama često produkt tih dviju praksi, knjizi se u humanistici sve do 20. stoljeća nije pridavao bitan status, što pogotovo vrijedi za znanost o književnosti kojoj je knjiga uglavnom predstavljala isključivo transparentan medij koji, poput filmske vrpce u filmskoj umjetnosti, o pravom predmetu proučavanja može pružiti neke informacije tek kad ga se stavi pod svjetlo interpretacije. Ipak, kao što u prvom poglavlju svoje knjige napominje David Šporer, takva se situacija umnogome mijenja otkako se povijest knjige kao “relativno nov pristup ili disciplina [...] na obzoru humanistike pojavila krajem 1970-ih i početkom 1980-ih premda su njezini temelji položeni i ranije” (str. 16). Relativna novina i snažan odjek takvog holističkog pogleda na knjigu, koji polazi od njezine materijalnosti da bi pojasnio njezin sadržaj (i, ako je moguće, obrnuto), zasigurno se dobro uklapa u uređivačku politiku biblioteke *Uvodi*, koja predstavlja svojevrsan domaći pandan slavnoj francuskoj ediciji *Que sais-je?* (spomenutoj na str. 208) i u kojoj stručnjaci za humanistiku predstavljaju određena područja vlastite kompetencije koja su zanimljiva i široj, prvenstveno akademskoj publici. Dosad je u toj biblioteci izašlo gotovo dvadeset knjiga, a kao stručnjak za povijesni razvoj različitih aspekata knjige i izdavaštva (posebice autorstva) s Odsjeka za komparativnu književnost zagrebačkog Filozofskog fakulteta, David Šporer je svakako bio izvrsno upućen da pregledno izloži povijest knjige.

Toga se zadatka, koji nije bio nimalo jednostavan s obzirom na pretpostavljenu raznolikost kompetencija i interesa čitateljske publike, autor prihvatio polazeći od *pretpovijesti* umjesto od same povijesti knjige, kao što je vidljivo iz gore navedenog citata. Naime, tijekom izlaganja uvodnih definicija i pokušaja omeđivanja predmeta u odnosu na slične discipline kao što su povijest književnosti ili (“čista”) bibliografija u I. poglavlju (*Povijest knjige*), autor konstatira da se dotični “nov pristup ili disciplina” u početku uglavnom razvijao u dvije akademske sredine, francuskoj i angloameričkoj (slično, može se dodati, kao i autorova matična komparatistika). Naglašavajući kako se

“ključne komponente interes[a] za socioekonomsku i kulturnu povijest svakodnevice knjige u prošlosti” u povijest knjige preuzimaju “izravno iz utjecaja dominantnog dijela francuske historiografije 20. stoljeća” (str. 34), Šporer osjeća potrebu dodatno pojasniti navedene elemente kroz prikaz historiografske škole *Annales* i jedan od njihovih glavnih koncepata, povijest mentaliteta. Time II. i III. poglavlje *Uvoda* (duhovito naslovljena *Francuska veza te Mentaliteti*) služe kao dvostruki uvod ili ekspozicija, što doprinosi razumljivosti i kontekstu teme, ali joj istodobno pomućuje fokus i preglednost. Dojam je da je trebalo uvod koncipirati tako da se oba ta poglavlja sažmu u jedno, ili da se čak sva tri objedine u jedno uvodno poglavlje, kraće od sva tri pojedinačno, budući da ovako odudaraju od ostatka teksta jer se bave relativno zasebnom problematikom historiografije, odnosno jednim njezinim pojmom.

Bez obzira na moguć prigovor koncepciji, ne može se mnogo prigovoriti supstanci i slijedu Šporerova izlaganja u uvodnim i narednim poglavljima. Dapače, autor je na mnogim mjestima u prikaz povijesti knjige ugradio i njezinu kritiku. Tako, na primjer, u IV. poglavlju (*Ferment knjige*) ističe “neke opasnosti, poput one da se povijest knjige ponekad gubi u detaljima. Oni bi trebali služiti primarno kao ilustracija, no često nadrastaju ulogu začina koji izlaganje čini zanimljivijim” (str. 122). Ova je kritika iznesena u kontekstu prikaza temeljnog djela (pret)povijesti knjige u Francuskoj, *L'apparition du livre*, koje supotpisuju Lucien Febvre i Henri-Jean Martin. Šporer ističe kako je akribičan uvid u proces fizičkog nastanka knjige očito “krasopis Martinove bibliotekarske i tekstološke izobrazbe”, te kako se “ispod površine urešene mnoštvom tehničkih detalja i podataka, u dubini [se] nazire odbljesak febreovsko-braudelovske vrste interesa za oblike transporta, rute i cijene, za trgovinu kao sredstvo razmjene ne samo dobara, ne samo robe nego i ideja, tehničkih rješenja, otkrića, naprava koje utječu na kasnije procese” (str. 124 i 125).

Navedenim opisom ne samo da se ukratko iznose osnovni pravci istraživanja unutar povijesti knjige, nego se i upućuje na njezinu osnovnu, gotovo kartezijsku unutarnju tenziju između materijalnog i idejnog, između artefakta i mentaliteta koju neki istraživači nastoje riješiti u većoj ili manjoj mjeri, dok je

drugi radije potpuno zaobilaze, iako su je nužno svjesni. Takva tenzija proizvodi oprečne fokuse istraživanja, “mikroskopski” i “teleskopski” (str. 244), koji ustvari pretpostavljaju “izbor između teleologije bibliografske povijesti koja vidi slijed inovacija koje se uklapaju u cjelinu koja se dovršava u sadašnjosti, i pokušaja nove povijesti knjige da, zato što nastoji proniknuti u način gledanja ljudi tog vremena, pokuša naći tragove promjene percepcije i epohalnih raskida” (str. 127). Izlaganje povijesti knjige kroz stalno podsjećanje na navedenu optiku, i njezina kritika u trenucima kad se pokaže da je neki autor fokusiran sasvim “mikroskopski” ili “teleskopski”, omogućuje Šporeru da se ne ograniči na šturi prikaz znanstvene literature kakav je uobičajen za ovakav tip akademskog uvoda, nego da s vlastite kritičke pozicije, kakvu je skicirao u *Predgovoru*, uspostavi koristan korektiv za slabije upućenog čitatelja.

Dotični *Uvod* pritom ne zastaje samo na razini pregleda monografske literature, nego se na nekoliko mjesta upušta i u prostor relevantne polemike te dobro uspijeva u nezahvalnom poslu sažimanja relevantnih argumenata, protuargumenata i eventualnih poučaka koji iz takvih polemika proizlaze. Dvije polemike koje dobivaju najviše prostora jesu reakcije na rad jedne od ključnih figura angloameričke recepcije interesa za knjigu koji emanira iz Francuske, Elizabeth Eisenstein (u IV. poglavlju, *Amerikanka u Parizu*, str. 148–167) te polemika oko “nove bibliografije” i njezine osporavane važnosti za proučavanje Shakespearea i njegovih suvremenika, kojom završava knjiga (X. poglavlje, *Zaljubljeni Shakespeare*, str. 349–360). Šteta je samo što se, uz inače solidan broj referenci na hrvatsku znanstvenu produkciju u području knjige (prvenstveno u sklopu časopisa *Libellarium*), nije našlo mjesta i za jednu domaću polemiku, koju je započeo Ivan Lupić radom koji je naslovio *Nove teorije i stare knjige*, čime je parafrazirao knjigu Leslie Howsam *Old Books and New Histories (Stare knjige i nove povijesti)* koju Šporer na više mjesta spominje, pa i kritizira (str. 47). Lupićev tekst iznosi niz kritički utemeljenih primjedbi na tekstualno i konceptualno uređenje zbornika *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo* (i zbornik i esej objavljeni su 2010. godine, potonji u časopisu *Forum*). Tomu je uslijedio odgovor Amira Kapetanovića, jednoga od urednika zbornika, u kojem je nastojao pobiti temeljnu Lupićevu

optužbu (koju je ovaj u nastavku polemike modifikirao) da su načela pripreme tekst(ov)a, koja je upravo povijest knjige dovela u prvi plan, u zborniku neuspješno i nepotpuno primijenjena, što je navodno rezultiralo loše uređenim zbornikom.

Spomenuta je polemika zanimljiva jer na lako dostupnim primjerima hrvatskih književnih tekstova ilustrira važna polazišta i suvremene dosege povijesti knjige. Da je ta polemika uvrštena, vjerojatno bi profilu čitatelja za kojeg je namijenjena obogatila spoznajnu vrijednost i novinu povijesti knjige, što Šporer ipak uspješno čini koristeći se inozemnim, uglavnom francuskim i engleskim primjerima. Osim već spomenutog primjera Shakespearea u posljednjem poglavlju, poglavlja druge polovice knjige tako se bave dvama modelima u odnosu na pristup književnom tekstu (*Sociologija tekstova*, VI. poglavlje), figurom autora i empirijski utemeljenim statusom autora (*Dossier autora*, VII. poglavlje), ulogom posrednika koji sudjeluju u produkciji i distribuciji knjiga (*Otisak prsta*, VIII. poglavlje) te naposljetku i čitanjem odnosno čitateljima kroz perspektivu “interakcij[e] knjige i društva, što zapravo predstavlja [...] ključnu karakteristiku kojom [povijest knjige] nadilazi ili nadopunjava bibliografiju” (*Zvuk tišine*, IX. poglavlje, str. 282).

U zaključku ostaje još osvrnuti se na kritičku i integrativnu težnju autora da svoj predmet prikaže u kontekstu ne samo filologije, odnosno znanosti o književnosti u sklopu koje nastaje, nego i u kontekstu drugih pojava, primjerice suvremene (bes)korisnosti humanističkih znanosti (str. 11), odnosa ljudi iz jednog povijesnog razdoblja prema drugom povijesnom razdoblju (str. 170) ili povijesti obrazovanja (str. 298). Takvo pohvalno široko zahvaćanje dovodi do manjih nesklapnosti, kao što su nesrazmjerna važnost uvodnih poglavlja ili određenih polemika (nauštrb drugima), ali ujedno omogućuje zainteresiranom čitatelju da bolje razumije genezu i ishodište pristupa ili discipline (razlika ovisi primarno o institucionalnoj infrastrukturi) u koju je uveden te da potencijalno naiđe na poveznice s drugim aspektima humanistike koji bi ga u tom smislu mogli zanimati. Takve poveznice ne bi trebalo biti teško pronaći s obzirom na temeljan status knjige u kulturi, koji pak sadržaju ove knjige nameće posebnu pozornost, a koju ona u potpunosti izdržava i opravdava.